

Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü

**CUMHURİYET
TARİHİ
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ**

Yıl 4 . Sayı 7 . Bahar 2008

YÖNETİM YERİ:
Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü
Beytepe- ANKARA 06532
Tel: 0312 297 68 70 Faks: 0312 299 20 76
Web: www.ait.hacettepe.edu.tr
E-posta: ctad.hacettepe@gmail.com
Tel: 0312 297 68 70/123

CUMHURİYET TARİHİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ISSN 1305-1458

Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nce yılda iki kez yayınlanan yaygın süreli hakemli bir dergidir.

Basıldığı Yer: Hacettepe Üniversitesi Hastaneleri Basımevi
06100, Sıhhiye, Ankara
Tel: 0312 310 9771

Basım Tarihi: 04 Şubat 2009

Dergiye gönderilen yazı ve fotoğraflar iade edilmez.
Bu dergide yayınlanan yazılardaki fikirler yazarlara aittir.

Cebel-i Bereket Mutasarrıfı Yüzellilik Mesut Fânî'nin Beyannâmesi

Şaduman HALICI

Anadolu Üniversitesi

HALICI, Şaduman, Cebel-i Bereket Mutasarrıfı Yüzellilik Mesut Fânî'nin Beyannâmesi. *CTAD* Yıl 4, Sayı 7 (Bahar 2008), 195-206.

İtilaf devletleri, 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'ne dayanarak Anadolu'yu işgal etmeye başladı. Bu işgaller karşısında Türk halkı Müdafaa-i Hukuk için örgütlenmeye, yörelerini ve bölgelerini savunmaya yöneldi. Direniş, Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa önderliğinde bütünleşti. Mustafa Kemal ve arkadaşları işgalci devletlere karşı yurtlarını savunurken bu devletlerin yerli işbirlikçilerine karşı da yoğun bir savaş verdi. Bu işbirlikçilerden biri de Mesut Fânî idi. Mesut Fânî, Adana'da yayınlanan *Ferda* gazetesinde Mustafa Kemal ve Kuva-yı Milliye aleyhinde pek çok yazı kaleme aldı. Cebel-i Bereket (Osmaniye) Sancağı mutasarrıflığına atandığı zaman da halka seslenen bir beyannâme yayınladı. Ülkenin güçsüz, ulusun yorgun olduğunu vurgulayarak Fransa'ya baş eğdirilemeyeceğini iddia etti. Açıkça Fransız mandasını savundu. Halkın direniş azmini kırmaya yöneldi.

Anahar Kelimeler: Cebel-i Bereket Mutasarrıflığı, Mesut Fânî, Beyannâme, Millî Mücadelede İşbirlikçilik.

HALICI, Şaduman, The Manifesto of Governor of Cebel-i Bereket, 150 Personae non gratae Mesut Fani. *CTAD* Year 4, Issue 7 (Spring 2008),195-206.

Soon after the signing of the Mudros Armistice on 30th of October 1918, Allies occupied Anatolia. Upon this, Turkish people started to unite around the Committee of Defense of Law (Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti) to defend their homeland. The resistance movement united under the leadership of Mustafa Kemal. National forces not only tried to defend their homeland against the occupying Allies but also fought fiercely against their local collaborators, one of whom was Mesut Fânî. Mesut Fânî had written many articles opposing Mustafa Kemal and nationalists in the newspaper called *Ferda* published in the province of Adana. He then published a manifesto when he became the governor of the Cebel-i Bereket (modern Osmaniye) province. In this manifesto he emphasized that the country was poor and the nation was tired of long and continuing wars. Therefore, he claimed that, it was impossible to make a fair agreement with Allied states, one of which was France. Further, he favored the French mandate and his efforts clearly determined to breakdown the unity of the people of the province and the region. This article examines the manifesto from the point of view of unity of Anatolian people and National Struggle.

Key Words: Province of Cebel-i Bereket, Mesut Fânî, Manifesto of Mesut Fânî, Local Collaboration against Turkish War of Independence.

Giriş

30 Ekim 1918’de imzalanan Mondros Mütarekesi, “mütareke”den çok barış antlaşmasına özgü koşullar içeriyor; İtilâf devletlerinin Türk ulusunun kaderine el koymasına, ülkesini işgal etmesine izin veriyordu. Ülkeyi ve ulusu savunması gereken Saray ve İstanbul Hükûmeti ise varlığını ve geleceğini İtilaf devletlerinin iyi niyetine bağlamıştı. Ne var ki daha mütarekenin mürekkebi kurumadan, ülkenin dört bir yanında işgaller başladı. İşgallerle birlikte gelen kanlı olaylar karşısında Türk halkı, *Müdafaa-i Hukuk* için örgütlenmeye, yörelerini ve bölgelerini savunmaya yöneldi. Direniş, Anadolu’da Mustafa Kemal Paşa önderliğinde, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çatısı altında bütünleştirildi ve Heyet-i Temsiliye ile yürütme organına, “etkin ve âmil” kılınan Kuva-yı Milliye ile de askerî güce kavuşturuldu.

“Ya istiklâl, ya ölüm” parolası ile yürütülen ihtilâlde Mustafa Kemal ve arkadaşları yalnız işgal güçlerine karşı değil, onların yerli işbirlikçilerine karşı da savaşmak zorunda kaldı. Zira, Türk ulusunun gücüne ve bağımsızlık aşkına inanan İstanbul yönetimi, ulusal mücadele karşısında yer alan siyasi örgütlerin mandacı tavır ve davranışları, ulusal mücadeleyi “padişah ve halifeye karşı isyan” ve bu mücadelede yer alanları “asi” olarak niteleyen mütareke basını ve tüm bunların etkisinde kalan yerel yöneticilerin işbirlikçi söylem ve uygulamaları bu mücadeleyi başarısız kılmaya yönelikti.

İşgal güçleri ile işbirliği içinde olan yerel yöneticilerden biri de Mesut Fânî (Bilgili) idi.

Yüzellilik Mesut Fânî Hakkında

Mesut Fânî (Fânîzâde Mesut) 1889 yılında Adana’da doğdu. Abdülbâki Mehmet Fânî¹ ile Ayşe Sıdıka Hanım’ın yedi oğlundan biriydi. 1907 yılında Hukuk Mektebi’nde yükseköğrenimine başladı. Zekâsı, güzel konuşması ve eğitimi ile arkadaşlarının dikkatini çekti. Sınıf arkadaşı Burhan Felek ile birlikte 1909 yılında Talebe-i Hukuk Cemiyeti’nin kurulmasında, Cemiyetin yayın organı *Tetebbüt*’nün yayınlanmasında, ardından *Terbiye Mecmuası*’nın çıkarılmasında, Selim

¹ Abdülbâki Mehmet Fânî Efendi (26 Haziran 1850-3 Ocak 1936); Süleymaniye ulemâsından ve tüccar olan Ahmed İnaletullah Efendi’nin oğludur. Süleymaniye’den Adana’ya gelerek Kadiri kazasına yerleşerek, Kozan, Maraş, Halep, Mersin ve Bingazi’de memuriyet yapmış, şair, hattat ve bilginidir. İyi derecede Arapça ve Farsça bilmektedir. İbnülemin Mahmut Kemal İnal ile kardeşi Ahmet Tevfik’e bir süre Arap ve Fars Edebiyatı ile hat dersleri vermiştir. Bkz. Ali Birinci “Fânîzâde Ali İlmî Bey”, *Ali İlmî Fânî-Bir 150’liğin Mektupları*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 10; Taha Toros, “Mesut Fânî Üzerine”, *Tarih ve Toplum*, Sayı 61, Ocak 1989, s. 50.

Sırrı Bey'in ricası üzerine Terbiye-i Bedeniye Kulübü'nün kurulmasında etkin rol aldı.² 1910 yılında Hukuk Mektebi'nden "pekiyi" derece ile mezun olduktan sonra Mersin'de bir süre hâkimlik yaptı.³ Mütareke döneminde Hürriyet ve İtilâf Fırkası ile Kürt Teali Cemiyeti'ni destekleyen Mesut Fânî⁴, Adana'nın Fransızlar tarafından işgalinden sonra bu iki siyasal örgütlenmenin düşünceleri doğrultusunda çalışmalar yürüttü. Ağabeyi Ali İlmî'nin çıkardığı *Ferda* gazetesinde⁵ "Can Bey" takma adıyla⁶ İstanbul hükûmeti'nin, Millî Mücadele'ye karşı olan tutumunu destekledi. Bununla kalmadı, Kuva-yı Milliye'yi halkın gözünden düşürebilmek için oldukça sert ve hakaret içeren yazılar kaleme aldı. Aynı zamanda bu yazıları ile bölge halkını Fransızlar lehine çevirmeye çalıştı. Bunun sonucunda da Fransız işgali altındaki Cebel-i Bereket (Osmaniye) Mutasarrıflığına atandı. Mutasarrıflık görevini devraldıktan sonra bölge halkının Fransa'ya destek vermesini sağlamak amacıyla bir de beyannâme yayınladı.

Fransa ise bir yandan işgal bölgesinde kurduğu yönetimi güçlendirmeye çalışırken, öte yandan da bölgeye yönelik yeni tasarılar üretiyordu. Albay Kleman'ın Mesut Fânî'ye söylediğine göre Fransa, Sevr Antlaşması ile belirlenen güney sınırında değişiklik yapmayı tasarlıyordu. Buna göre yeni sınır, Ceyhan Nehri yatağından başlayarak Erzin ve Mıgır Dağı üzerinden Meydan-ı Ekbez'e ulaşacaktı. Belirlenen bu sınır; Yumurtalık, Cebel-i Bereket, İslahiye, Bağçe, Haruniye gibi yerleşim yerlerini yeniden İmparatorluğa katmış gibi görünse de Kleman'ın belirttiğine göre, Fransa bu bölgede *Türkmen Hükûmeti* adı ile yeni bir oluşum yaratmayı plânlıyordu. Bununla da kalmıyor, yeni oluşumun başkanlığına Mesut Fânî'yi getirmek istiyordu.⁷

Ne var ki TBMM Hükûmeti'nin götüğü etkin siyaset ve bölgedeki Kuva-yı Milliye güçlerinin etkili savunması nedeniyle bu plân gerçekleşmedi. Hatta Fransa, TBMM Hükûmeti ile Sakarya zaferinin ardından masaya oturdu. 20 Ekim 1921'de imzalanan Ankara İtilâfnâmesi ile de işgal ettiği bölgeyi

² Burhan Felek, "Beni İkmal Eden Dostum", *Milliyet*, 4 Nisan 1975.

³ Kâmil Erdeha, *Yüzellilikler Yahud Millî Mücadelenin Mubasebesi*, Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1998, s. 187.

⁴ Birinci, *age.*, 11.

⁵ Kuruluşu 1 Rebiülevvel 1337/5 Aralık 1918 olan *Ferda* gazetesinin sorumlu müdürü ve baş yazarı Ali İlmî'dir. "Perşembe ve Pazar günleri yayınlanan siyasî, ilmî, edebî gazetedir". Mahall-i İdaresi; Kalekapusu'nda Ferda Matbaasıdır. Nüshası, 1920 yılında 5 kuruştur. Ferda gazetesi Fransız uçakları tarafından köylere ve cephelere atıldı, hatta cephe gerilerine bile ulaştırıldı. Bkz. Kemal Çelik, *Millî Mücadele Döneminde Adana ve Havalisi (1918-1922)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 472.

⁶ Taha Toros, *Kurtuluş Savaşı'nda Çukurova*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 27.

⁷ *Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi* [EGMA, Ankara], D[osya] № 12222/27 [Mesut Fânî Dosyası], Belge № 1/F-13, 30.11.1936; Makalede, yalnızca bu dosyadaki belgeler kullanılmıştır. Bundan sonraki atıflarda yalnızca belge numaralarına gönderme yapılmıştır. Ayrıca Şaduman Halıcı, "Yüzellilikler", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi (Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 1998), s. 106.

boşaltmayı yükümlendi.⁸ Bu yeni gelişme Mesut Fânî ile birlikte o güne değin TBMM Hükûmeti'ne ve Kuva-yı Milliye'ye karşı tavır takınan işbirlikçileri kaygılandırdı. Başta Mesut Fânî olmak üzere pek çok işbirlikçi bölgeyi terk etti. Mesut Fânî, ağabeyi Ali İlmî, kardeşi Selahattin, Belediye Başkanı Hafız Mahmut Celal ve Vali Vekili Abdurrahman ile birlikte İstanbul'a geldi.⁹

TBMM ordularının kesin zaferi üzerine, o güne değin Fransızlarla yaptığı işbirliğinin ve mutasarrıflığı süresince bölgede uyguladığı politikaların TBMM Hükûmeti'nin politikası ile bağdaşmadığını kavrayan Mesut Fânî, İstanbul'da kalamayacağını anladı ve 1922 yazında Paris'e gitti.

Yeni Türkiye Devleti'nin kurucularının ve Türk ulusunun, ülkeyi terk eden işbirlikçileri affetmesi söz konusu değildi. Bu konu daha 1921 yılı başlarında gündeme alınmış, kimi isimler de belirlenmişti. Lozan görüşmeleri başladığında ise Lord Çurzon, savaş sırasında işbirliği yaptığı kişileri kurtarabilmek için 12 Aralık 1922'de Türkiye ve Yunanistan'a "çok geniş bir genel af ilân etme" önerisini getirdi. İsmet Paşa 14 Aralık'ta "Türkiye genel bir af ilân edecektir" diyerek bu öneriyi benimsedi, ertesi gün Başbakan Rauf Bey'e genel affi kabul ettiğini bildirdi. Bununla birlikte TBMM Hükûmeti "yurtlarına karşı hayınlıkta bulunmuş olanları" affetme eğiliminde değildi. Konferans'ın Azınlıklar Alt Komitesi de 16 Mayıs 1923'te yayınladığı bildiri ile Türk Hükûmeti'nin 150 kişinin Türkiye'de oturmalarını ve Türkiye'ye girmelerini yasaklama hakkını saklı tuttuğunu kabul etti. 24 Temmuz 1923'te yayınlanan protokol da bu gelişmeleri belgeledi. TBMM, Lozan Antlaşması'nı onayladıktan sonra, anlaşma gereğince ilân etmesi gereken genel affi 16 Nisan 1924'te Meclis gündemine taşıdı. Aynı gün 487 sayılı Genel Af Yasası çıkarıldı. Listeye girecek 150 kişinin isimleri ise 1 Haziran 1924'te onaylandı.¹⁰

On başlık altında belirlenen *Yüzellilikler* listesine, "Mülkiye ve Askeriyeden Olanlar" başlığı altında ve 27 sıra numarası ile dahil edilen Mesut Fânî ise bu sırada yerleştiği Paris'te, Suriye Yüksek Komiseri'nin desteği ile yaşamını sürdürmeye başlamıştı.¹¹ 1926'da, eski hizmetlerinin karşılığı olarak Fransız mandası altında bulunan İskenderun Mutasarrıflığına atanmak istediysede bu

⁸ Türk-Fransız ilişkileri ve Ankara İtilafnâmesi ile ilgili olarak bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Devre I, Cilt 2, TBMM Basımevi, Ankara, 1980, s. 298-315; 335-358; 361-372; Bige Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri: Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922*, (Ankara, 1994); Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamyonu 1919-1922* (Ankara, 1988).

⁹ Çelik, *age.*, s. 487-488.

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi-V. Dönem (1935-39)*, (Ankara, 2004); Ali Kemal Meram, "Yüzellilikler Olayı", *Yeni Gazete*, 17-29 Ağustos 1970; Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı-Tutanaklar, Belgeler, Takım I*, Cilt 1, Kitap 1-2 (Ankara, 1961-1973), İlhani Soysal, *150'likler* (İstanbul, 1985).

¹¹ Kardeşi, "Hürriyet ve İtilaf Kâtib-i Umumisi Adanalı Zeynelâbidin" de aynı başlık altında 37. sırada, Ağabeyi "Adana'da Ferda gazetesi sahibi" Fânizâde Ali İlmî ise "Gazeteciler" başlığı altında ve 106. sırada Yüzellilikler listesine girmiştir. Bkz. Soysal, *age.*, s. 60, 62. Hahcı, s. 24-26.

isteği kabul edilmedi, Paris'te "Suriye Talebeleri Müfettişliği" ile görevlendirildi. 1930 yılına kadar bu görevi yürüttü. Aynı yıl, maaşının kesilmesi üzerine Suriye'ye gitti. 1931 yılında 1500 Frank maaşla Paris'teki görevine iade edildi.¹² Temmuz 1932'de yeniden Suriye'ye döndü, bir süre sonra da Antakya'ya geçti. Türk istihbarat örgütünün (Millî Amale Hizmeti-MAH) "antikemalist" olarak tanımladığı Mesut Fânî, Antakya Lisesi'nde Felsefe öğretmenliğine başladı. Bu göreve getirilmesinde işgal günlerinde yakın arkadaşlık kurduğu General Brémond ile General Dufieux ve Albay Normand'dan aldığı tavsiye mektupları etkili oldu.¹³

Antakya Lisesi'nde 1936 yılında "sebat ve ittifak" konusunda verdiği bir ders sırasında öğrencilerine birlik olmanın önemini, kendi yaşamından örnekler vererek anlattı. Bu sırada, "biz ittifaksızlık yüzünden memleketimizden çıktık, eğer ittifak etmiş olsa idik bir avuç Kemalist askeri Kilikya'yı alamazdık" söylemi, öğrencilerin büyük tepkisine yol açtı. Antakya halkı da bu tepkiye katıldı.¹⁴

Mesut Fânî, öğretmenliğinin yanı sıra 1928 yılında Paris'te Suriye hükûmeti adına Sorbonne Üniversitesi'nde başladığı uluslararası hukuk doktorasını da sürdürdü.¹⁵ Tez konusu olarak seçtiği "Kürt Sorunu"nu hakkında Türk hükûmetinden bilgi ve belge istedi. Ancak, Türk hükûmeti "ileride bundan başka şekilde yararlanacağı gerekçesi ile" isteğini olumlu bulmadı. Mesut Fânî, *La Nation Kurde et Son Evolution Sociale (Kürt Milleti ve İçtimai Tekâmülü)* isimli doktora tezini 1933 yılında Antakya'da tamamladı, Paris'te bastırıldı. Bu tezde bağımsız Kürdistan'ın diploması hatasından başka bir şey olmadığı, Kürtlerle Türklerin aynı kökten geldikleri, "eğer Kürtler Türklerden ayrılırlarsa (bunun) Kürtler için bir felâket" olacağı düşüncesini savundu. Kürtleri, Türk halkının sempatisini kazanmaya çağırıldı.¹⁶ Mesut Fânî, 1938'de kaleme aldığı "Atatürk'ün Hayat Felsefesi" adlı eserde de Atatürk'ün büyüklüğünü tüm dünyanın kabul ettiğini vurguladıktan sonra "muhalifleri ona neler isnat etmediler. Padişahlığı koruyor dediler, olmadı; Halife olacak dediler, olmadı, diktatör olmak istiyor dediler, olmadı; milyonlar tutan hediyeler aldı dediler, verdi; çiftliklere kondu

¹² Bselge № 2/E 3, 16.3.1931; Halıcı, s. 106.

¹³ Belge № 2/A 5, 25.1.1933; Belge № 1/D 13, 30.7.1938; Halıcı, s. 110.

¹⁴ Belge № 2/F 3, 27.11.1936.

¹⁵ Belge № 2/F 4, 28.9.1935.

¹⁶ Fransızca kitap 272 sayfadan oluşmaktadır. 19 sayfalık bir girişten sonra "Kürtler, Kürt Kabileleri, Kürt Halkı, Kürt Kelimesinin Etimolojisi, Kürtlerin İçtimaiyatı, Kürt Dili ve Lisânı, Kürtlerin Tarihi, Kürt Sülâle ve Aileleri, Türklerin İstilas Alında Kürt Ailelerin Hayatı, Kürdistan, 1908'den İtibaren İçtimai ve Siyasî Hareketi, Kürtler ve Ermeni Meselesi ve Kürdistan, İktisadi Nüfus Mıntakası, Türkiye ve Fransa Arasında Antakya Anlaşması, Londra Konferansı, Lozan Antlaşması ve Kürt Ermenilerin Mukadderâtı, Türk-İngiliz İhtilâfi, Türkiye ve Irak Arasında Hudud Meselesi, Musul Üzerinde Türk ve İngiliz Muhuraları..." gibi bölümler vardır. Bkz. № 2/A 8-9; Halıcı, s. 107-108.

dediler, verdi; nesi varsa hepsini milletine bağışladı” diyerek adeta geçmişte yaptıklarını unutturmaya çalıştı.¹⁷

İstihbarat raporlarında “zahiren kemalist, batınen frankofil ve antikemalist”¹⁸ olarak tanımlanan Mesut Fânî, 28 Haziran 1938’de TBMM’de kabul edilen ve 16 Temmuz 1938’de Resmî Gazete’de yayınlanan 3961 sayılı Af Kanunu kapsamında affedildi. Pek çok Yüzellilik gibi ülkeye kesin dönüşü düşünmedi. Geçici bir süre Türkiye’de kalma isteğini Türk hükümeti olumlu karşıladı ve 15 Eylül 1938’e kadar kendisine geçici giriş izni verdi. İstihbarat biriminin, hakkında “İş Bankasında veya diğer müesseselerde bir iş bulursa kalacaktır. Dönmeyecektir. Yok, bulamazsa sancağa dönecek, lise muallimliğinde kalacaktır” bilgisini verdiği Mesut Fânî, hükümetin verdiği izne karşın Türkiye’ye dönmedi, Antakya’da kalmayı tercih etti.¹⁹ Hatay’ın Anavatan’a katılmasından sonra da burada avukatlık yaptı. Yaşamının son yıllarını ise İstanbul’da, Levent’teki evinde geçirdi. 15 Kasım 1979’da yaşamdan ayrıldı.

Burhan Felek’in belirttiğine göre ‘muayyen bir fikri ve meşrebi’ olmayan, ‘bugün ak dediğine yarın rahatlıkla kara’ diyebilen²⁰ Mesut Fânî, ulusal mücadele süresince *Ferda* gazetesinde Mustafa Kemal ve Kuva-yı Milliye aleyhinde kaleme aldığı pek çok yazı yanında mutasarrıflığa atanmasının hemen ardından Cebel-i Bereket Sancağı halkına seslenen bir de beyannâme kaleme aldı.²¹

Mesut Fânî ve Beyannâmesi

Mesut Fânî, 20 Aralık 1920 tarihli bu beyannâmede; mutasarrıflık görevini üstlenme nedenine, halkın içinde bulunduğu koşullara ve öngördüğü kurtuluş çaresi ile egemenlik hakkındaki düşüncelerine yer verdi. Beyannâmeyi belirli temalar altında tahlil etmek mümkündür:

Mutasarrıflık Görevini Üstlenme Nedeni

Mesut Fânî, “vatanı harabeye döndüren yanlış kanaatleri” düzeltmek, “yaraları sarmak”, “yorgunlukları durdurmak” ve boş yere “bir damla kanın bile” akıtılmasını önlemek üzere mutasarrıflık görevini üstlendiğini belirtti. Kendisinin Fransa’nın güvenini kazanmış olduğunu da, özellikle vurguladı.

¹⁷ İsmail Arar, “Bir 150’liğin Kitabı”, *Tarih ve Toplum*, Sayı 59, Kasım 1989, s. 62.

¹⁸ Belge № 1/D 13, 30.7.1938.

¹⁹ Belge № 1/D 13, 30.7.1938.

²⁰ Burhan Felek, çok kızdığı bu davranışın nedenini Mesut Fânî’ye sormuş ve yanıtını da almıştır: “Mesut, senin gibi bir adam bu oynaklığı nasıl yapar? Diye sitem ettiğim zaman soğukkanlılıkla ve gülerken cevap verirdi: Burhan kardaşım! ... Asıl olan benim. Üst taraftı gecelik gönlü gibidir. Her gün değiştirebilirim!” Bkz. Burhan Felek, “Birbirine Girdiler”, *Milliyet*, 23 Aralık 1979.

²¹ Beyannâmenin orijinali için EGMA D. № 12222-27; bir kopyası özel dosyamızda bulunmaktadır.

Halkın İçinde Bulunduğu Koşullar ve İkna Çabaları

Mesut Fânî, beyannâmesinde halkın yüz yüze kaldığı olumsuz koşullara da dikkati çekti. Köylerin ve kasabaların harap, evlerin rutubet ve karanlık içinde olduğunu, yörenin sahip olduğu doğal kaynaklara, sağlıklı suya, temiz havaya karşın halkın hastalıktan yakasını kurtaramadığını, kısaca cehalet ve tembelliği yüzünden uygar bir yaşam sürmediğini belirtti. Halktan siyasetle uğraşmamasını, siyaseti diplomatlara bırakmasını istedi. Türklerin iki yüzyıldan fazla göttüğü “pala-bıçak” siyasetinin sonuç vermediğini belirterek halkı “ilm ve marifet, sanat ve ticaret yollarını” tutmaya ve sancağın imarına katkı sağlamaya çağırdı.

Ayrıca, o günlerde yaşanan Kaç-Kaç olayından endişe duyan Fransızların uyguladığı politikaya da destek verdi²². Zira Ermeni komitecileri, Fransızlardan aldığı destekle 9 Temmuz 1920’de Adana’da karışıklık çıkarmış, 10 Temmuz’da ise binlerce Adanalı şehri boşaltmıştı. Toroslar’a ve Çakıt Suyu kenarına çekilen halkın Kuva-yı Milliye’ye katılmasından endişelenen Fransız yönetimi bu göçten tedirgin olmuş ve halkı şehre geri getirmeye dönük bir dizi girişimde bulunmaya başlamıştı²³. Bu karışık ortamda Mustafa Kemal Paşa’nın 5 Ağustos 1920’de Pozantı’ya gelmesi, burada yapılan 22 kongre sonucunda²⁴ bölgedeki Kuva-yı Milliye’nin hem örgütlenme hem de moral gücü kazanması Fransızları daha da tedirgin etti. Fransız işgal yönetimi halkı şehre geri getirebilmenin yeni yollarını aramaya yöneldi. Hatta dönecekler için af bile ilân etti. Mesut Fânî de Fransa’nın bu politikasını benimsedi. Halkı, mal ve mülklerini terk ederek dağa çekilmenin bir yararı olmadığına ikna etmeye çalıştı ve onlardan şehre geri dönmelerini istedi.

Öngördüğü Kurtuluş Çaresi ve Egemenlik Hakkındaki Düşünceleri

Mesut Fânî, beyannâmesinde Fransız mandasını tek kurtuluş çaresi olarak gösterdi.²⁵ Zira ona göre Fransa, saltanat ve hilafet hukukunu en çok

²² Kaç-Kaç’tan bir ay kadar önce, 12 Haziran 1920’de Fransız ve Ermeni silahlı grupları Kahyaoglu Çiftliği’nde onlarca Adanalı’yı katletmişti. Fransız işgal yönetimi Türklerin “emniyette olabilmesi için” şehri boşaltmalarını teşvik etti. Bkz. Damar Arıkoğlu, *Hâtıralarım*, 1961. s. 131-133, 162-165.

²³ Çelik, *age.*, s. 405-408; Erdeha, *age.*, s. 319-320.

²⁴ Ayrıntı için bkz. Süleyman Hatipoğlu, *Fransa’nın Çukurova’yı İşgali ve Pozantı Kongresi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989, s. 52-58.

²⁵ Manda yönetimi düşüncesi 1.Dünya Savaşı ile ortaya çıkmıştır. Milletler Cemiyeti Misakı’nın 22. maddesine göre, savaşın sonunda kendilerini yöneten devletlerin egemenliği altından çıkan ve özellikle çağdaş dünyanın güç koşulları içinde henüz kendi kendilerini yönetmek yeteneğine ulaşamamış durumda bulunan halklar için düşünülen ve kuralları saptanan bir yönetim biçimidir. Halkların gelişmişlik düzeyine, ülkelerin coğrafi konumuna ve ekonomik koşullarına göre uygulanacak manda yönetimi için değişik kategoriler saptanmıştır. Sömürgeciliğin ad değiştirmiş biçimi olarak niteleyebileceğimiz bu yönetim biçimi pek çok Osmanlı aydınına benimsenmiş, İngiltere, Fransa, İtalya, Amerika hatta Japonya gibi bir büyük devletin koruyuculuğu ülkenin kurtuluşu için gerekli görülmüştür. Bkz. Güneş, *age.*, s. 102-103.

güçlendirmeye çalışan, Osmanlı Devleti'ne en samimi dostluk gösteren devletti. Üstelik Fransa güçlüydü. Almanya'nın yedi milyon askerine baş eğdiren Fransa'ya karşı Osmanlı Devleti'nin "bir avuç" barutuyla, "bir iki sandık fişengiyle" karşı durabilmesi olanaksızdı. Osmanlı Devleti "baştan başa sönmeyen bir ateş olsa (bile) Fransa'nın ancak sigarasını yakabilecek" durumdaydı. Bu koşullarda Osmanlı Devleti, Fransa'ya karşı direneceği yerde kaderine boyun eğmeli ve uygar bir yaşam sürmek istiyorsa "Fransa gibi muhterem bir devletin" mandası altına girmeliydi. Mesut Fânî, "birkaç arşın renkli bez" olarak tanımladığı, bağımsızlık simgesi Osmanlı bayrağının yerine artık Cebel-i Bereket'te Fransız bayrağının dalgalanacağını da vurguladı. Bir milletin uluslar arasında saygı görmesi için gerekli olan ölçünün ise bayrağın rengi değil, o milletin bilimde, sanatta ve sanayide ulaştığı düzey olduğunu iddia etti.

Sonuç

Mesut Fânî, Türk ulusunun bağımsızlık mücadelesi verdiği işgal günlerinde Fransa ile işbirliğini savunan, mutasarrıflık görevini üstlenerek bu işbirliğine katılan ve bu görevi süresince yöre halkını Fransızlar lehine çevirmek için her türlü yolu deneyen bir yerel yöneticidir. Ayrıca mütareke günlerinde Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığını sürdürmesi için ortaya atılan ve aydınlar arasında yükselen bir değer olan mandacılık düşüncesinin yanında da yer almış ve Fransız mandasının en ateşli savunucularından biri olmuştur. Oysa daha Sivas'ta Ulusalçılar, manda düşüncesinin ülkeyi kurtaracak çare olmadığını görmüştü. Hatta Erzurum'dan Sivas'a gidileceği sırada Mazhar Müfit, "Paşam, Sivas'ta manda sorunu bizi üzecek" dediğinde Mustafa Kemal Paşa, "ahmaklar, memleketi Amerikan mandasına, İngiliz himayesine terk etmekle kurtulacağını sanıyorlar. Kendi rahatlarını temin etmek için bütün bir vatani ve tarih boyunca devam edip gelen Türk istiklâlini feda ediyorlar" diyerek ulusal mücadelenin kayıtsız koşulsuz tam bağımsızlık ülküsünü hedeflediğini vurgulamıştı²⁶.

Bu hedefi kavrayamayan Mesut Fânî'nin yayınladığı 20 Aralık 1920 tarihli beyannâme bölge tarihine ışık tutacağı gibi Türk Kurtuluş Savaşı'nın yalnızca işgalci devletlere karşı yürütülen bağımsızlık mücadelesi olmadığını, aynı zamanda onların yerli işbirlikçilerine karşı da verilmiş bir mücadele olduğunu örnekleyen ilginç bir belgedir. Bu nedenle Mesut Fânî'nin Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki [EGMA, Ankara] kişisel dosyasında yer alan bu beyannâmenin orijinalinin (Bkz. EK 3) çevrim yazısını (Bkz. EK 1), Fânî'nin portre fotoğrafıyla beraber sunuyoruz (Bkz. EK 2)

²⁶ Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölimüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Cilt I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1966, s. 171.

Kaynaklar

- AKYÜZ, Yahya (1988) *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamıoyu 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- ARAR, İsmail (1989) Bir 150'liğin Kitabı, *Tarih ve Toplum*, Sayı 59, Kasım.
- ARIKOĞLU, Damar (1961) *Hâtralarım*. Basım yeri yok.
- BİRİNCİ, Ali (1998) Fânizâde Ali İlmî Bey, *Ali İlmî Fânî-Bir 150'liğin Mektupları*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- ÇELİK, Kemal (1999) *Milli Mücadele Döneminde Adana ve Havalisi (1918-1922)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- ERDEHA, Kamil (1988) *Yüzellilikler Yabud Milli Mücadelenin Mubasebesi*, Yaylacık Matbaacılık, İstanbul.
- Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi [EGMA, Ankara], D[osya] № 12222/27: Mesut Fânî Dosyası; Belge № 1/F-13. Belge № 2/E 3, 16.3.1931. Belge № 1/D 13, 30.7.1938. Belge № 2/A 5, 25.1.1933. Belge № 2/F 3, 27.11.1936. Belge № 2/F 4, 28.9.1935. Belge № 2/A 8-9. Belge № 1/D 13.*
- FELEK, Burhan (1975) Beni İkmal Eden Dostum, *Milliyet*, 4 Nisan.
- FELEK, Burhan (1979) Birbirine Girdiler, *Milliyet*, 23 Aralık.
- GÜNEŞ, İhsan (2004) *Türk Parlamento Tarihi-V. Dönem (1935-39)*, TBMM Basımevi, Ankara.
- HALICI, Şaduman (1998) Yüzellilikler, Eskişehir, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- HATİPOĞLU, Süleyman (1989) *Fransa'nın Çukurova'yı İşgali ve Pozantı Kongresi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- KANSU, Mazhar Müfit (1966) *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Cilt I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- MERAM, Ali Kemal (1970) Yüzellilikler Olayı, *Yeni Gazete*, 17-29 Ağustos.
- MERAY, Seha L (1961-1973) *Lozan Barış Konferansı-Tutanaklar, Belgeler*, Takım I, Cilt 1, Kitap 1-2, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- SOYSAL, İlhami (1985) *150'likler*, Gür Yayınları, İstanbul.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları* (1980) Devre I, Cilt 2, TBMM Basımevi, Ankara.
- TOROS, Taha (2001) *Kurtuluş Savaşı'nda Çukurova*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.s
- TOROS, Taha (1989) Mesut Fânî Üzerine, *Tarih ve Toplum*, Sayı 61, Ocak.
- YAVUZ, Bige (1994) *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri: Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

EK 1: Mesut Fânî, Cebel-i Bereket Sancağı Ahalisine Beyannâme [EGMA
D.No 1222-27, Mesut Fânî Dosyası.]

Vatandaşlar!

En sükûnetli köylerinde ve en ıssız yerlerinde bile geçmiş hatıralarımdan birer parça bıraktığım bu güzel sancağa bugün mutasarrıf olarak dönüyorum. Seferberlik musîbetlerinin ve onu takib eden acı günlerin sevgili vatani harabeye döndüren yanlış kanaatlerini tashihe geliyorum.

Artık bir damla kanının bile ziyanına merhamet edilen yaralarınızı sarmak ve artık yeniden tecrübesi bizi biraz daha ezdirmekten başka bir faide temin edemeyen yorgunluklarınızı durdurmak istiyorum.

Beni dinleyiniz: ve cümlemin saadet-i hali için çalışmaktan zevk alan ve bu kanaatleriyle muhterem Fransız ricâl-i âliyesinin mazhar-ı itimadı olan bu vatandaşınıza kulak veriniz.

Kalbimin ; sizin için hile bilmeyen bütün sâfiyetiyle söylüyorum ki medenî bir hayat ve medenî bir memleket halinde yaşamak istiyorsanız bizi Fransa gibi muhterem bir devletin mandasına terk eden mukadderat-ı siyasiyeden istifade ediniz. Meyûsiyyet sâikasıyla kendi ocaklarınızı söndürerek ve mal ve mülkünüzü terk ederek dağlara çekilmekte hiç faide olmadığını zannederim şimdiye kadar anladınız. Eğer daha fazla perişan olmak istemiyorsanız Dördüncü Fırka Kumandan-ı âlisi General Hazretlerinin muhterem bir fikr-i insaniyetle cümlemin hakkında ilân ettiği aff-ı umûmî fırsatını kaçırmayarak yerlerinize yurtlarınıza geliniz.

Ve bir az da mağlûbiyetimize inanarak ve bilhassa bu mağlûbiyetten sonra Fransa gibi bize her vesilede hayr-hâhîlik göstermiş muhteşem bir hükümete daima muhtaç bulunduğumuzu düşünerek çocuğunuza kıymayınız.



EK 2: Mesut Fânî, portre fotoğraf.

Düşününüz ki bugün bütün hükümetler arasında bize en samimi dostluk gösteren ve hukuk-ı hilafet ve saltanatı en ziyade kuvvetlendirmeğe azmeden Fransa'dır.

Bu pek kıymetli dostluktan ve sancağımız için hâdis olan bu yeni idareden ne kadar istifâde edebilirsek o kadar çok ferâset göstermiş olacağız.

Çalışalım ve bu yeni idare ile yeni bir medenî hayata atılalım.

Belki iki yüz seneden beri kârından ziyâde zararını gördüğümüz pala bıçak siyasetini bir tarafa bırakarak biraz da ilm ve marifet, sanat ve ticaret yollarını tutalım. Ve düşünelim ki bir avuç barutumuzla veya bir iki sandık fişengimizle taciz etmek istediğimiz hükümet Almanya'nın yedi milyon askerine baş eğdiren muzaffer Fransa hükümetidir.

Biz baştan başa sönmeyen bir ateş olsak onun ancak sigarasını yakabileceğimizi artık hepimizin idrâk etmesi lâzım gelir. O halde artık siyasî işleri ve siyasî maceraları adedi her gün biraz daha artan diplomatlarımıza bırakarak biz kemâl-i sükûnetle dünyanın en güzel bir parçası olan bu bereketli sancağımızın i'mâr ve ihyâsına gayret edelim.

Dağlarımız ormanlar, madenler, ovalarımız feyz ve bereketlerle doludur. Cenâb-ı hakkın bu kadar inâyetlerine karşı hâlâ mühürlü duran madenlerimize keyf için yakıp yıktığımız ormanlarımıza ve nihayet oyuncak gibi sapanlarla taze çehresini buruşdurmaktan başka bir şey yapmadığımız o bereketli tarlalarımıza açılalım.

Teessüründen ıslanan gözlerimle görüyorum ki sırf cehalet ve tenbelliğimiz yüzünden kasabalarımızın, köylerimizin harabelerden farkı kalmadı ve sanki hayatımızın hiçbir kıymeti yokmuş gibi çamur yığınlarına benzeyen karanlık ve rutubetli damlarda sürüne sürüne ecelimizi bekliyoruz.

Hele bir kere etrafınıza bakınız, en leziz ve çok sularımız varken pislikten ve en saf ve en mavi havamız içinde hastalıktan sıskalıktan kurtulmuş kaç çehre görüyorsunuz ve bu hal-i perişan içinde kendi kendinizi niçin bilmiyorsunuz.

Vatandaşlar! Şunu kat'iyen fikrinize yerleştiriniz ki şuraya buraya takacağınız birkaç arşın renkli bezlerle bu asırda hâkimiyet iddiası artık mümkün değildir. Üzerimizde dört yüz senedir Osmanlı bayrağı dalgalanmışdı. Bizim gibi tenbel ve cahil bir neslin elinde o bayraktan bu gün şu sancakta ne kaldı. Ve şimdi. Üzerimizde Fransız bayrağı dalgalanacaktır. Biz bu tenbellik ve cehaletde devam ettikçe rica ederim itiraf ediniz bu şanlı bayraktan da ne istifâdemiz olacaktır.

Maksat şerefle ve saadetle yaşamaksa bunu bu asırda temin eden âmiller toplardan tüfenklerden çok evvel ilimler, sanatlardır. Üzerimizde hangi renk ve taşıyacağımız hangi bayrak olursa olsun biz kendi kâbiliyet-i ilmiye ve sanaiyemizi inkişâf ettirmedikçe şâyân-ı hürmet olamayız.

Eğer sevmek ve mazhar-ı itibar ve refah olmak istiyorsak din ve milliyet farklarını asla gözetmeyerek ve Allah'ın muhabbetini de bir lâhze kalbimizden çıkarmayarak yekdiğerimizi seve seve çalışalım.

Zira Cenâb-ı hak bize çalışmayı emrettiği gibi (ben yeryüzüne sâlih olan kullarımı vâris kıldım) buyurmuştur.

20 Kânun-ı evvel 920
Cebel-i Bereket Mutasarrıfı
Mesud Fânî

EK 3: Mesut Fânî, Cebel-i Bereket Sancağı Ahalisine Beyannâme; Ferda, 20 Kanunuevvel 1920 [EGMA D.№ 1222-27, Mesut Fânî Dosyası]

جبل برکت سنجاغی اھالیسنه		
بیاننامہ		
<p>سودوہ - وودوہ اجلدزی بکلپورق . جبہ برکتہ انزاکتوزہ باؤکوزہ اگ لکلیڈ وجرزہ سورلرئز وارانکین یاسلکدن وک پھانی وانکوی حوامزایبئیدمختتاندن مسیفهاندن قودیرولیش قاج چیرہ کودیرورسکوز ووسال بریشان نیشاندہ کندی کندی کیزی بیجین یلسیولرسکوز وماندانشور . شوقی قطعاً تکریکر برلشد . یزیکزکه شورایه بورایه طاقچکوز بر قاج آرشون وکلی یزله یوعصرده حاکیت اداسی آرقی بکنر دکلدور . اوزررزه دوشوشته ووشمال باراغی دالبالاعلمسی . بزم کبی نزل وچاهن بر نسلک الله اویار ایشی واکون شوشته نهالیدی . وشیددی . اوزررئز قاج فرانسز باراغی دالبالاناجفدر . از بو تیلک وچهاننده دوام ایسدیکه وچا ایدرم اعتراف ایدیکزکه پوشانی باراننده نهالسنفاده من اولاجقدر . منصد شرفه وسادنده یشامقسه بونی بو عصرده نامین ایدن عاملر طویلردن وونکلردن چوق اول علمسور ، مششورور اوزررزه اولسون بوز کندی قابلیت عامیه وصناییه انکشاف ایشدرمدیکه شایان حرمت اولاماز . اکوز ملوئیک ومنظر اعتبارتورده اولاق ایستایورسهوق دین وعبایت فرقلرئز اصلا کوزتمه بوزک اصلا وللهک عجبئده بر الحظه قلیسزدن چیتوامبارق یکدیگرئزی - سومه سومه چابیشلام . ذرا جناب حق بزہ چابیشته ایستایورسیدیکه کبی (بن بر یوزبته صالح اولاق قولرئزی وارث قیدم) یویورمشدر ۴۰ کالون اول ۹۲۰ جبل برکت منصرف مسودفاق</p>	<p>بزہ الک صمیمی دوستلق کوستنق وسوقی خلادت وسلمتلقی اگ زیادہ قوتلدرمکہ عزم ایدن فرانسدور . بویک قیضلی دوستلقدن وسنچانمز ایچون سادت اولان بویکی اداردن نهقار استفادہ ایدمیلرسک اولقادار چوق فرات کوشتمش اولاجنر . چابیشلام و بویکی اداره ایله یکی برمدنی حیاتیہ آشیلام . کوز دیکمز بالا بیجاغی سیاستی بومارفہ بر آرقی بر ازده علم و معرفت ، مششور بھادوت یوللرئزی ماونام . و دوشونلم کہ بر ائوج یارونزلہ ویا بر ائی صندیق قشکمزله نچیز ایشک ایستہ دیکر حکومت آمانیاتک یدی میلیون عسکرئتہ پاش اکدرن مظفر فرانسه حکومتیدر . بز باشند باشه سونمہن ر آتش اولاساق اولک انجیق سیماورسقی بے یلہ چکمز آرقی حکمزک اولک ایچنی لازم یوز . اولسالہ سیاسی ایشدرمدی . ماچار الی عسکرئزی هر کوز بر ایشدرمدی . اوزان دیکلر بوزہ بر اقادار بر کمال سکوشلہ ذبیانک اگ کوزل بر پارچہ سی اولان یورککلی سنچانغیم اعزاز و ایجابست غیرت ایدم داغلرئز اورمانلر ، نمدنلر ، اووہ لرئز قیش وورککلرله طویلردر . جناب حقک یوقادار عتایئرئز قارشئ حالامہرئ طوران ہمدنلر بوزہ کتب ایچین یاغوب یقہدیفہ ز اورمانلر بوزہ ونہایت اویویونجاق کبی صالارلہ تازہ چیرہ سی یوروشدر یوقدن باشقہ برشی یاپادیزمزاورککل نارالار بوزہ آجیام . تانرئدن ایصالان کوزلہ کودویومک صرغ چہسالت ونیلکمز پزئدن قصبہ لرئزک ، کویلی بوزک خرابلردن فرقی قللادی وسانکہ چابیشلام ہوس یوزہ یقہدیفہ بوقتمہ رکبئی حاسہ</p>	<p>وطنداشلر ! اگ سکوتئ کوزلردہ واک ایسز برلردہ بیلہ کیمش خاطر برلردن یوز پارچہ بر اقدیم یوکوزل سنجاغہ منصرف اولارق دویورم . سنریریک مصیبتلرئشک اولوق تہقیب ایدن آچی کونلرک سوکلی ومانی خرابیہ دوندورون پاکش قناعلرئز تصحیحہ کلپورم . آرقی بر داملا قانتک بیلہ شیانہ مسرت ایدبان یازہ لرئزی مساروق و آرقی بکیردن بونہا کوزلرئز . بر فاندہ نامین ایدمہن یورغو لانیلرئزی طور دویوق ایستورم ، بی دیکلرئز : وجہ کوزک سادت حالی ایچین چابیشقدن ذوق آلان و بوقناعہ لریلہ محترم فرانسز و حال عالیہ سنک منظر اعتادی اولان یورمندانکوزہ قولاق وریکوز . قلبک سوزک ایچین حیلہ بیلہ من بونون حافیقہ سویلورم کہ مدنی بر ہیئت و مدنی بر عیبتک ایستہ یشامق ایستہ بوسہ کیزی فرانسه کبی عجبئز دولتہ ماندملر کوز ایدر مدبرلت سیاسیون استفادہ ایدیکوز . ما یوسیت ساقہ بیلہ کندی اوچاقلرئزی سوندورمک و مال و مالکیزی ترک ایدمک داغلرہ چکلمکدہ هیچ فاندہ اولمادیق طن ایدرم شمدی بہ قادار اکلا دیکوز . اکر دھا فشاہ بریشان اولاق ایستہ بیوسہ کوز دویچی فرقا و مادان عالیسی جنرال حضرتلرئشک محترم بر فکر انسانیتلہ چلہ کز حدتندہ اتلان ایشدیکی عفو عرشی فرماتی قاجیر مایارق برلرئز یورنلرکوزہ کلکوز . و بر آزدہ مشلویتمزہ انسانارق و بالخاصہ بومالویتمدن سوکوزہ فرانسی کبی بزہ صروسیلہ شیرخواہاق کوشتمش عجبئم بر حکومتہ دانا محتاج یولدیقیزی دوشورونہ وک چسولونکوزہ چسولونکوزہ کبوز .</p>